

Araştırma Makalesi / Research Paper

Fatima Gabitova'nın Edebî Eserlerinin Merceğinden Bir Yaşam ve Bir Dönem

Gül Banu DUMAN*

Öz

Fatima Gabitova, Kazak edebiyatı tarihinde kıymeti çok bilinmeyen bir isimdir. Onun adı daha çok eşleri ile birlikte anılır. Kazak edebiyatının üç önemli ismi Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov ve Muhtar Avezov'un eşi olmuş, adından onların ilham perisi diye söz ettirmiştir. Stalin döneminin siyasi baskıları sebebiyle edebî yönünü yeterince gösterememiş olan Gabitova'nın kıymeti, bağımsızlıktan sonra daha iyi bilinmiştir. Bağımsızlıktan sonra adına iki kitap çıkmış, hakkında çok sayıda makale yayımlanmıştır. Lirik tarzdaki şiirleri, edebî içerikli makaleleri, sanatsal çevirileri, mektupları, kaleme aldığı günce ve hatıraları ile o da bir edebî şahsiyettir. Fatima Gabitova'nın Kazak edebiyatına en önemli katkılarından biri eşi İlyas Jansügirov'a ait edebî mirası, arşivini, el yazmalarını siyasi baskıya rağmen koruması ve gelecek kuşaklara ulaştırmasıdır. Bunun yanında kaleme aldığı günce ve hatıralarında 1920'li-1930'lu yılların edebiyat ortamları ve önde gelen edebî şahsiyetleri hakkında bilgiler yer alır. Günce ve hatıralarında, başta eşleri Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov, Muhtar Avezov olmak üzere Ahmet Baytursinov, Säken Seyfullin, Beyimbet Maylin ve Oraz Jandosov gibi birçok önemli isim hakkında dikkat çekici bilgiler sunar. Bu günce ve hatıraların bir diğer önemli tarafı Stalinizm terörüne bir kapı aralaması, yaşananlara ışık tutmasıdır. Kaleme aldığı şiirlerinde de yine kendi hayatını anlatır. Fatima Gabitova'nın şiirlerinde aile meseleleri, çocukları, acılı yaşantısı ve Stalin'in yarattığı siyasi baskı dönemi ağırlıklı konulardır.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Fatima Gabitova, Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov, Muhtar Avezov

Geliş Tarihi/Date Applied: 23.01.2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 08.09.2025

Makalenin Künyesi: Duman, G. B. (2025). Fatima Gabitova'nın edebî eserlerinin merceğinden bir yaşam ve bir dönem. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 60, 171-196.

<https://doi.org/10.24155/tdk.2025.259>

* Doç. Dr. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Türkoloji Araştırma Enstitüsü, gul.banu.duman@ayu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-6593-3587>

A Life and an Era Through the Perspective of Fatima Gabitova's Literary Works

Abstract

Fatima Gabitova is an underappreciated figure in the history of Kazakh literature. Her name is often associated with her husbands. She was the wife of three prominent figures in Kazakh literature— Bilial Suleev, Il'ias Dzhansugurov, and Mukhtar Auezov —and was referred to as their muse. Gabitova, whose literary talents were overshadowed by the political repression of the Stalin era, gained greater recognition after Kazakhstan's independence. Following independence, two books were published in her name, and numerous articles have been written about her. She is recognized as a literary figure in her own right for her lyrical poetry, literary articles, artistic translations, letters, diaries, and memoirs. One of Fatima Gabitova's most significant contributions to Kazakh literature was her preservation of the literary heritage, archive, and manuscripts of her husband, Ilyas Jansugirov, despite political repression, ensuring their transmission to future generations. She ensured that this legacy was passed down to future generations. In addition, her diaries and memoirs provide valuable insights into the literary milieu and prominent literary figures of the 1920s and 1930s. In these writings, she offers detailed information about many influential individuals, including Ahmet Baytursinov, Saken Seyfullin, Beyimbet Maylin, and Oraz Dzhandosov, as well as her husbands— Bilial Suleev, Il'ias Dzhansugurov, and Mukhtar Auezov. Another important aspect of these diaries and memoirs is that they offer a window into the terror of Stalinism and shed light on the events of the period. In her poems, she also describes her own life. The primary themes of her poetry include family issues, her children, her painful life, and the period of political repression under Stalin. This study examines Gabitova's life, literary personality, and the realities of life reflected in her works through the perspective of her literary heritage.

Keywords: Kazakh literature, Fatima Gabitova, Bilial Suleev, Il'ias Dzhansugurov, Mukhtar Auezov

Önemli yazar ve şairlerin ilham kaynağı olduğu söylenen bazı isimler, zaman zaman edebiyat dünyasında öne çıkar. Türk edebiyatında şairlere ilham perisi olan isim denilince Ülkü Tamer, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Edip Cansever gibi dört büyük şairin hayatında önemli bir yere sahip olan Tomris Uyar akla ilk gelen isimlerdendir. Tomris Uyar bir anlamda Türk edebiyatının magazinsel bir figürü hâline gelmiş, kendi edebî çalışmaları bu ününün gerisinde kalmış, ihmal edilmiştir. Kazak edebiyat tarihinde de “Kazak edebiyatının Tomris Uyarı” olarak nitelendirilebilecek bir isim, Fatima Gabitova'dır.

Gabitova; Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov ve Muhtar Avezov'un eşi ve ilham perisi olarak Kazak edebiyat tarihinde isim yapmış bir şahsiyettir. Hâlbuki onun tek özelliği Kazak edebiyatının önemli kalemalarının eşi ola-

rak onlara ilham vermek değil, bunun ötesinde Kazak dili eğitmeni olarak Kazak diline sunduğu katkılar ve kaleme aldığı eserlerdir. Yaşadığı dönemin siyasi atmosferi, eserlerinin gölgede kalmasına sebep olmuş, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra edebî eserleriyle de anılır olmuştur. “Fatima Gabitova, son derece yetenekli bir edebiyatçı olmasına rağmen, zor yaşam koşulları onun yeteneğini tam anlamıyla sergilemesine engel olmuştur. Ancak onun sıra dışı yeteneği; derin bir toplumsal duyarlılıkla yazılmış şiirleri, etkileyici hikâyeleri, lirik eskizleri, denemeleri, sanatsal çevirileri, edebî eleştiri içeren makaleleri ve daha birçok eseri içine alan yaratıcı mirasında açıkça görülebilir” (Şaşkova, 2010).

Fatima Gabitova'nın Hayatı ve Edebî Kişiliği

Fatima Gabitova'nın hayatını öğrenmek sadece kendisinin edebî kişiliğini ve eserlerini anlamak için değil; aynı zamanda Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov ve Muhtar Avezov gibi önemli isimlerin eşi olması sebebiyle, bu değerli kalemlerin de eserlerine etki eden şartları anlamak için gereklidir. Gabitova'nın eserlerine doğduğu şehrin ve ailenin yaşam koşulları, aldığı eğitim, dönemin tarihi-siyasi gelişmeleri yön vermektedir.

Gabitova, 14 Ekim 1903 tarihinde Kazakistan'ın Almatı bölgesinde, Kapal kasabasında varlıklı bir Tatar ailenin üçüncü kızı olarak dünyaya gelir. Tüccar olan babası Zaynulla Gabitov'u henüz çok küçük yaşta kaybeden Gabitova, ailesinin kendisine sunduğu imkânlarla iyi bir eğitim alır. Onun yetişmesinde annesi Gaynijamal Jilkibayeva'nın etkisi büyüktür. Eşinin ölümünden sonra kızlarının eğitimiyle yakından ilgilenen, kendisi de eğitilmiş, saygın bir insan olan Gaynijamal, başka çocuklarla birlikte kızlarını önce evde kendi eğitir “Daha sonra Fatima ve kız kardeşlerini hafta içi Rus kız okuluna, pazar günleri ise Tatar kız okuluna gönderir” (Blackwood, 2016, s. 3). 11 yaşında Rus okulundan mezun olan Fatima Gabitova, ardından Yakobiye medresesine devam eder.

Gabitova'nın yetişmesinde doğup büyüdüğü Kapal'ın önemli etkisi vardır. Günümüzde Kazakistan'ın Almatı Eyaleti Yedisu Bölgesi'nde yer alan ve idari olarak Aksu İlçesi'ne bağlı bir kasaba olan Kapal, Rus İmparatorluğu döneminin önemli askerî ve ticarî merkezlerden biridir ve yirminci yüzyıl başlarında ilçe statüsündedir.

Günlüğünde yer alan 17 Ağustos 1963 tarihli yazısında oğlu Murat Avezov ile Kapal'a yaptıkları seyahati anlatan Gabitova, çocukluğundaki Kapal ile 1963 yılındaki Kapal'ı karşılaştırır. Çocukluğundaki Kapal için “...o günlerde Kapal, rengârenk, cıvıl cıvıl bir ticaret merkezi ve komutanların şehriydi.” diyen Gabitova, çocukluk dönemindeki Kapal'a dair sosyal, kültürel, ekonomik hayat, eğitim kurumları vb. birçok hususta ayrıntılı

bilgiler verir ve karşılaştığı yeni manzara karşısında şaşkınlığını saklamaz:

“Kısacası, 1914 yılına kadar memurlar, tüccarlar ve askerlerle dolup taşan, hareketli bir şehirdi. Ben, eğitim aldığım ‘Yakobiye’ okulunun yetiştirdiği son öğretmenlerden biriydim. Devrimin ilk yıllarında harap olan şehrimizi terk edip uzun yıllar sonra geri dönerek yıkılmış binalara hayretle uzun uzun baktım.” (Gabitova, 1998, s. 155).

1930 yılında kaleme almaya başladığı günlüğünün değişik sayfalarında ve anılarında da sık sık Kapal’la ilgili bilgiler yer alır. Gabitova’nın ilk eşi olan Kazak edebiyatının ünlü ismi Bilal Süleyev de Kapalıdır. Böylece Gabitova’nın Kapal’la ilgili verdiği bu bilgiler hem Gabitova’nın hem de Bilal Süleyev’in yetiştiği kasabanın canlı kültürel ortamını anlamaya yardımcı olur. Kapal, Gabitova’nın şiirlerinde de yer alır. 29 Kasım 1963 yılında yazdığı, “Kapal” adını taşıyan şiirinde: “On altımda şarasızdan, Ayrıлып kettim, Qapal! Qartayğanda, qajığanda, Estelik ettim, Qapal!/ Ömirim ötti, tilek tāmam, Tek arılmas arman bar. Sendey tuwğan jerdı ämān, — İzdegenmen kim tabar?!” (On altımda çaresizlikten, / Ayrıldım senden, Kapal! / Yaşlanınca, yorulunca, / Hatırladım seni, Kapal!.../ Ömrüm geçti, dilekler bitti, /Sadece bitmeyen bir özlem kaldı/ Senin gibi bir vatani/ Arasa da kim bulabilir ki?!)) (1998, s. 38) diyerek doğduğu şehre duyduğu sevgi ve özlemi dile getirmektedir.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Kapal bir sürgün yeri olmuş, böylece Kapal’a imparatorluğun değişik yerlerinden Almanlar ve Çekler göç etmiştir. Sürgüne uğrayanlar arasında Alman Kayzer ailesi de vardır. Gabitov ailesine ait ek bir binada bir müddet Gabitovlarla yaşamış olan Kayzer ailesinin Fatima ve kız kardeşlerinin Batılı tarzda yetişmesinde önemli etkileri olmuştur:

Ailenin reisi Karl Vasil’yeviç, daha önce Semerkant’ta bir bankanın müdürüydü. Eşi İda Karlovna, oldukça kültürlü ve bilgili biriydi ve bir zamanlar Frankfurt Üniversitesinden mezun olmuştu. Gaynijamal, bu fırsatı değerlendirmekten geri durmadı ve küçük kızlarını onun gözetimine verdi. Kayzerler, Gabitov ailesine ait bir müstemilatta üç yıldan fazla bir süre yaşadı. Bu süre zarfında, İda Karlovna, Marziya ve Fatima’ya Almanca ve Fransızca öğretti, onları Batı edebiyatıyla tanıştırdı. Bunun yanı sıra, kız kardeşler sürgün edilmiş bir Çek’ten müzik dersleri alarak nota okumayı, ayrıca sitar ve mandolin çalmayı öğrendiler (URL 1).

Görüldüğü üzere Gaynijamal, savaş dönemindeki sürgünü bir fırsata çevirerek kızlarının sürgün sebebiyle şehre taşınan Alman ve Çeklerden eğitim almasını sağlamıştır. Bütün bunlar Fatima Gabitova’yı dönemin kadınlarının önüne taşımış, eğitilmiş, kültürlü bir kadın olarak dikkatleri üzerine çekmiş, aynı zamanda Kazak kadınlarına örnek gösterilmiştir:

“Çoğu yayın, bu sıra dışı kadının Kazak halkının üç büyük oğlunun ilham kaynağı olduğu üzerinde durarak bilinen bilgileri tekrarlamaktadır. Ancak, Fatima Gabitova modern Kazak kadınlarının, yani eğitilmiş, toplumsal duruş sergileyen, aktif ve toplumsal yaşama etki eden kadınların öncüsüdür” (Omarova, 2022).

1917 yılında Yakobiye Medresesinden mezun olan Fatima Gabitova'nın eğitim hayatı ile ilgili İmangazinov “Aynı yıl Orenburg şehrindeki ‘Hüseyniye’ medresesine girerek eğitimini sürdürmüş, mezun olduktan sonra Kapal’daki Tatar okulunda öğretmen olarak çalışmıştır. Evlenip çocuk sahibi olmasına rağmen eğitimine ara vermemiştir. 1928 yılında Almatı’da açılan üniversitenin Filoloji Fakültesine girerek eğitimine devam etmiştir” (1998, s. 224) demektedir. 1918 yılında Kapal Tatar okulunda öğretmenlik yapmaya başlayan Gabitova, 1919 yılında kendisi gibi eğitimci olan, gazeteci, yazar, şair ve o dönemde Yoksullar Komitesi (Kedeylik Komiteti) başkanı hemşerisi Bilal Süleyev’le 16 yaşında evlendi. Bu evlilikten Farida, Jänibek ve Azat adında üç çocukları oldu. “1920 ile 1929 yılları arasında, Süleyev, Yedisu Bölgesi Eğitim Kurulu başkanı olarak görev yaptı ve bölge genelinde okullar açtı. Bu dönemde Gabitova da öğretmenlik kariyerine devam etti ve birçok okulda Kazak dili ve edebiyatı dersleri verdi” (Blackwood, 2016, s. 4). Yazdığı mektuplardan kocasıyla aralarında problemler olduğu anlaşılan ve kocasının ilgisizliğinden yakınan Gabitova, kocasının yine seyahatte olduğu bir tarihte 15 Ocak 1930’da kızları Farida’yı kaybetti. Henüz 10 yaşına yeni girmiş kızlarının ölümü üzerine 20 Ocak 1930’da kaleme aldığı şiirinde “Päken meniñ quwanışım, uwanışım, / Köñilimdi köteretin gülüm edi. / Ayırılıp Päkentaydan¹ qalğanım ba? / Onı äzir jer qoynına salğanım ba? / Jannan artıq kädirlı Päkentayım, Kor işinde jalğız bop qalğanıñ ba?” [Yavrum benim sevincim, tesellim, / Ruhumu şenlendiren çiçeğimdi. / Yavrumdan ayrılıp kaldım mı? / Onu şimdi toprağın koynuna (gerçekten) koydum mu? / Canımdan değerli sevgili yavrucuğum, / Mezar içinde yalnız mı kaldın?] (Gabitova, 1998, s. 14) acılı bir annenin haykırışları, çaresizliği görülmektedir.

1930 yılı Fatima ve Bilal çiftinin hayatında önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Kızları Farida vefat etmiş, kızlarının ölümünden kısa bir süre sonra Bilal, Semipalatinsk’teki (Semey’deki) Pedagoji Enstitüsü’nün rektörlüğüne atanmıştır. “Aile, Fatima’nın bir eczacılık fakültesinde öğretmen olarak iş bulduğu yeni bir yere taşınır. Aynı yılın kasım ayında oğulları Azat dünyaya gelir ve yine 1930 yılında asılsız ihbar

¹ Päkentay (пәкентай) kelimesi, genellikle “küçük bir çocuk” veya “sevimli, masum bir çocuk” anlamında kullanılan “yavrucuğum, yumurcağım, bücürüğüm” benzeri ifadevidir.

üzerine Bilal, NKVD² tarafından gözaltına alınır.” (URL 1).

Milliyetçi örgüte üye olmak suçlamasıyla Stalin'in ilk baskı dalgasında tutuklanan Süleyev, 1932'de serbest bırakılınca Moskova'ya taşınmış, karısı Fatima ise onunla gitmek istememiştir. Blackwood, karı koca arasındaki anlaşmazlığı “Gabitova, yazdığı mektuplarda Süleyev'i aileye yeterince maddi destek sağlamamakla ve sık sık haber göndermemekle suçluyor ‘Bizi tamamen unutuyorsun’ diye yakınlıkla mektuplarında aileye olan uzaklığını eleştiriyordu” (2016, s. 4) sözleriyle anlatmaktadır. Sorunlu olan evlilikleri, eylül 1932 tarihinde Semey resmi makamlarınca sonlandırılmış, böylece Fatima Gabitova ile İlyas Jansügirov'un evlenmelerinin önünde bir engel kalmamıştır. Fatima Gabitova, kocası Bilal'in arkadaşı ünlü edebiyatçı İlyas Jansügirov'la 1932'de ikinci evliliğini yapmış bu evliden de Ümit, İl'fa ve Bolat adlı üç çocukları olmuştur.

Karısına tutkuyla bağlı olan Jansügirov, Fatima'yla evli olduğu dönemde en başarılı eserlerini kaleme almış, her ikisi de birbirlerine hayat arkadaşı olmanın yanında edebî yolculuklarında da birbirlerine yol arkadaşlığı etmişlerdir. Almatı'ya dönen Gabitova, “komünist üniversitede Kazak dili öğretmenini olarak, ardından Kazakistan Halk Eğitim Komiserliğine bağlı ‘Sanat, Bilim ve Edebiyat’ bölümünde bilimsel araştırmacı olarak görev yapmış ve ağırlıklı olarak kütüphanelerin koordinasyonu ile ilgilenmiştir. 1934 yılında F. Gabitova, Kazakistan Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi'ne bağlı Bölgesel Yazarlar ve Edebî Çalışanlar Sendika Bürosu'nda çalıştı; Kazak Sanat Edebiyatı Yayınevi'nde folklor ve çocuk kitaplarının editörlüğünü yaptı.” (URL 1).

“Evlilikleri yalnızca beş yıl sürdü, ancak bu süre hem Gabitova hem de Jansügirov için son derece üretken bir döneme denk geldi.” (2016, s. 5) diyen Blackwood, Gabitova ve Jansügirov'un bu dönemki çalışmaları hakkında bilgiler de vermektedir.

Gabitova, bu dönemde hem öğretmenlik yaptı hem Kazak dili kurgu editörü olarak çalıştı. Kazak dili pedagojisi hakkında makaleler yayımladı, yerel basına röportajlar verdi ve halk vekili adayı olarak gösterildi. Gabitova aynı zamanda Jansügirov'un çalışmalarını düzenleme ve destekleme konusunda da aktifti (Januzakova, 2010, s. 8; Blackwood, 2016, s. 5'ten).

1932-1937 yılları arasında Gabitova için her şey yolunda gitmiş görünmekle birlikte Stalin'in baskı döneminin en çok hissedildiği 1937-38 yıllarında, büyük temizlik adını taşıyan şiddet dalgası birçok aydın gibi Gabitova ve yakın çevresini, devlet terörünün ortasında bırakmıştır. 1937'de ilk

² NKVD, Rusçada “Narodnyy Komissariat Vnutrennih Del” ifadesinin kısaltmasıdır. “NKVD (İçişleri Halk Komiserliği), Sovyetler Birliği'nin iç güvenliğini, istihbaratını, cezai soruşturmalarını yöneten güçlü bir devlet organıydı.

eşi Bilal Süleyev ikinci kez tutuklanarak idam edilmiştir. İkinci eşi de aynı akıbete uğramış Ağustos 1937’de tutuklanan Jansügirov, Şubat 1938’de “Japon casusu” olduğu gerekçesiyle kurşuna dizilmiştir.

Fatima Gabitova’nın kaleme aldığı anı ve günlüklerinde sorgulamalar, aramalar, tutuklamalar, işlenmeyen suçları işlediklerine dair belgelerin imzalatılmaya çalışılması, toplumdan dışlanma, sürgünler, ölüm cezaları kısacası en yoğun olarak 1937-38’de hissedilen devlet eliyle yaratılan şiddet ortamı, tüm açıklığıyla görülmektedir. Fatima Gabitova kendi ve eşi İlyas’ın yaşadıklarını kaleme alırken bir yandan da toplumun nabzını tutmakta, toplumdaki, korku, çaresizlik ve iki yüzlülüğü de gerçekçi bir şekilde satırlarına yansıtmaktadır. Onun gerek defterlere el yazısıyla yazdığı günlükleri gerekse daktilo ettiği anıları, 1917 Ekim ihtilalinin hemen sonrasında yaşanan ak-kızıl çatışmalarına ve halkın içinde bulunduğu kaos ortamına, sonrasında Stalin’in yarattığı baskı döneminin ortaya çıkardığı acılı sürece ve son olarak da Stalin’in ölümünden sonra oluşan yumuşama sürecine delil niteliğinde arşivsel değeri de olan edebî yazılardır.

Kocasının 1937’de tutuklanmasının ardından kendisi de birçok kez sorgulanmış, evi aranmış, üzerine suçlar yıkılmaya çalışılmış, akıbetini bilmediği karanlık bir süreçten geçmiştir. Başına gelenleri kaleme aldığı yazılarında bu süreci, en ince ayrıntısına kadar öğrenmek mümkündür “‘Kadınları sürgüne gönderiyor, çocuklarını ise yetimhanelere alıyorlar’ şeklindeki haber bizi dehşete düşürdü. Ayrıca, ‘Kadınları çocuklarıyla birlikte kırmızı vagona bindirip uzak yerlere gönderiyorlar...Kafkas ailelerini kırmızı vagonla Kazakistan’a getirmişler. Hastalanan çocuklar vagona ölmüş, hatta suya bile hasret kalmışlar, hepsi büyük zorluklar yaşamış’ gibi haberler korkumuzu daha da arttırdı.” (Gabitova, 1998, s. 61) şeklinde dönemin korku ortamı, Gabitova’nın kendi yazılarından takip edilebilmektedir. Bu haberler üzerine çocuklarına devletin el koyacağından korkan Gabitova, kocası hapisteyken doğmuş olan Bolat dışında diğer çocuklarını akrabalarına emanet etmiş, bir müddet evlatlarının hasretiyle yaşamıştır. “Bes balam bar, bəri de bal, / Kayda olardı qañğırtam?! / Kimge olardı telmirtem, «al!», / Barlığı da jan botam³.” (Beş çocuğum var, hepsi de bal, / Onları nereye savurayım?! / Kime teslim edeyim “al!” diye, / Hepsi de benim canım kuzum.) dörtlüğü Gabitova’nın çocuklarını dağıtmak zorunda kaldığı bu dönemi anlatır.

13 yaşında bir çocuk olmasına rağmen Gabitova’nın ilk evladı Jänibek de 1 yıl hapis yatmıştır. “Kızıl vagonan korktuğum için üç çocuğumu

³ “Bota”, deve yavrusu demektir. Kazakçada çocuklar için kullanılan “botam” ifadesi, Türkiye Türkçesinde sevgi sözü olarak söylenen “kuzum, yavrum” sözlerine karşılık gelmektedir.

büyüdüğüm şehir Kapal'a göndermiştim. Çocuklara sahip çıkan kişi, halam Huppi'ydi. NKVD, büyük oğlum Jänibek'i de bir yıl boyunca hapiste tutmuştu. Jänibek, hapse atıldığında 13 yaşında bir çocuktı.” (Gabitova, 1998, 61) hatıralarına yansıyan bilgilerdir. Gabitova'nın verdiği bu bilgiler, Stalin döneminde tutuklanan ve ölüm cezasına çarptırılanların sadece aydınlar olmadığını, onlarla birlikte aydınların ailelerinin de büyük acılar çektiğini göstermesi bakımından önemlidir. 13 yaşındaki Jänibek ve ailenin reisi İlyas hapiste, anne Gabitova ile bebek Bolat Almatı'da, diğer çocuklar ise devlet el koymasın diye Kapal'da akrabaların yanındadır.

Sorgulamaların sonunda Gabitova sürgün cezasına çarptırılır ve 2 yıllığına Almatı'yı terk etmesi söylenir. Gabitova, daha önce Bilal'le evliyen bir müddet yaşamış olduğu Semey'i sürgün yeri olarak seçme gerekçesini “Semey'e gitmeye karar verdim. Semey'i seçme sebebim büyük bir şehir olmasıydı; bir şekilde iş bulabileceğimi düşündüm” (1998, s. 63) sözleriyle açıklar. Orada rahat iş bulabileceğini düşünen Gabitova yanıltmış, eşinin durumu ve kendinin de sürgüne çarptırılmış bir kişi olması sebebiyle iş bulması kolay olmamıştır: “Eğitim Departmanına (GorONO) gidip iş istedim. Durumumu öğrenen Eğitim Departmanı bana iş vermedi” (Gabitova, 1998, s. 64).

1940 yılında iki yıllık Semey sürgünü bitince Almatı'ya dönen Gabitova, burada çocuklarıyla çok zorlandığını yazılarında ve şiirlerinde dile getirmektedir. Halk düşmanının dul karısı olarak zaten zorlu olan yaşam şartları, SSCB'nin fiili olarak II. Dünya Savaşı'na katılmasıyla birlikte daha da ağırlaşmıştır. Gabitova'nın çaresizliği ve çocuklarından dolayı endişeleri, geçtikleri zorlu süreç, 1941'de yazdığı şu kısacık şiirde açıkça görülmektedir: “Balalar jas, / Közimde jas, / Qayda baram, / Ne qılam? / Kimnen akıl, / Kimnen jârdem, Kimmen batıl söz qılam?! / Jârdemşisiz, / Äli älsiz, / Arsız ömir men sürem...” [Çocuklar küçük, / Gözümde yaş. / Nereye gideyim, / Ne yapayım? / Kimden akıl/ Kimden yardım (isteyeyim),/ Kiminle cesurca konuşayım?!/ Yardımcısız, / Hâlâ dermansız,/ Utanç dolu bir hayat sürüyorum...)] (Gabitova, 1998, s. 24). Şiir, kısa da olsa Gabitova ve çocuklarının o dönemde içinde bulunduğu şartları ve psikolojiyi yansıtmaları bakımından önemlidir. Gabitova'nın sade, abartısız bu dizeleri, hayat gerçeklerini tüm çıplaklığıyla yüze vurmakta, okurlar üzerinde güçlü bir etki bırakmaktadır.

Gabitova'nın anılarından, günlüklerinden ailesinin içinde bulunduğu zor şartları öğrenirken bu yazılar, diğer taraftan da o dönemin hayat şartlarına ışık tutmaktadır. Savaşın başlaması, yiyeceğin karneyle verilmesi gibi hayat şartları, beş çocuğunu doyurmak zorunda olan yalnız bir kadını daha da zor bir duruma sokmuştur. Savaş yıllarında toplumun ve Gabitova'nın

yaşam şartları şu şekildedir:

“Almatı’da çok zorlandım. Bir süre önemsiz bir işe girdim, sonra işsiz kaldım. Jänibek de Almatı’ya geri dönmüştü. Beş çocuğum vardı. Yemek gerekiyordu, kıyafet gerekiyordu. Hâlimi anlayıp yardım edecek kimse yoktu. Yalnızdım. Savaş başladı. Jänibek, 9. sınıfı bitirdiği hâlde, yaşı askere gitmek için yeterli olmasa da gönüllü olarak savaşa katıldı. Şehir halkı, kapalı dükkânlardan tayınlarını alıyordu. Kişi başına yalnızca 220 gram kara ekmek veriliyordu, başka hiçbir şey yoktu. Beden Eğitimi Teknik Okulu’nda önemsiz bir ders veriyordum. Teknik okul, öğretmenlere günde bir kez bir tabak un çorbası veriyordu. O çorbayı içmiyor, eve getirip çocuklara içiriyordum.” (Gabitova, 1998, s. 64).

1927 yılından beri birbirlerini tanıyan Muhtar Avezov ve Fatima Gabitova arasındaki yakınlaşma da bu zor şartlara bağlı olarak gelişmiştir. Kalemeye aldığı hatıralarında okulda dağıtılan çorbayı içmeyip çocuklarına getirdiğini anlatan Gabitova, yazısının devamını şu şekilde sürdürür: “Bizim bu şekilde zor durumda olduğumuzu dışarıdan öğrenen Muhtar, bir gün bana gelerek beni eskiden beri (1927 yılından itibaren) çok sevdiğini ve yanımda birkaç saat geçirmeyi kendisi için bir mutluluk olarak gördüğünü söyledi” (Gabitova, 1998, s. 64). Aynı hatıraların Rusça versiyonunda Muhtar’ın aileye zor dönemde destek olmasıyla ilgili “Ben ona desteği ve yardımı için minnettardım” (Gabitova, 1998, s. 111) cümlesi eklenmiştir.

1942 yılında nüfus kayıtları incelenerek Almatı’da yaşama hakkı olmayanlar belirlenmiştir. Bunlar arasında halk düşmanının karısı ve sürgüne gönderilmiş biri olarak Gabitova’ya, savaş sebebiyle Moskova’dan gelen Ruslara yer açılması için Almatı’yı terk etmesi söylenir. Bu durum karşısında Gabitova ve çocuklarına yine sürgün yolları görünür. Gabitova bu sefer, Muhtar Avezov’la konuşarak onun akrabalarının olduğu Merke’ye taşınmaya karar verir.

7 yıllık sürgün döneminde Merke’de Muhtar Avezov’dan olan oğlu Murat doğmuş, öte yandan ise Gabitova ilk göz ağrısı olan oğlu Jänibek’i savaş meydanında kaybetmiştir: “1943 yılının ocak ayının ilk gününde Murat’ım dünyaya geldi. Murat bir yaşına bastığında, cepheden Jänibek’in ölüm haberi geldi.” (Gabitova, 1998, s. 64). Bu süreçte meydana gelen önemli başka bir olay da Gabitova’nın suçlarından aklandığına dair devlet tarafından kendisine bir evrak gönderilmesi ve iki madalyayla ödüllendirilmesidir:

Moskova, savaş sırasındaki çalışmalarımı değerlendirerek, ‘Gabitova F. Z.’nin tüm suçlamalarla birlikte kısıtlamaları kaldırılmıştır’ şeklinde bir belge gönderdi. Tam anlamıyla aklandım (dışı sağlam, içi yangın yeri). İki madalya ile (biri altı çocuk yetiştirdiğim için, diğeri savaş yıllarında

başarılı çalışmalarım için verildi) 1949 yılı şubat ayında Almatı'ya geri döndüm. Merke halkı beni çok memnuniyetle uğurladı; birçok öğrencim ve öğretmen trenle beni yolcu etmeye geldi. (Gabitova, 1998, s. 66).

Yukarıdaki satırlardaki “dışı sağlam, içi yangın yeri” açıklaması Gabitova'nın durumunu özetlemektedir. Merke şehrinde savaş döneminde zor şartlar altında yaşayan aile, başta siyasi korkulardan dolayı dışlanmıştı. Gabitova, devlet tarafından aklanmasından ve eğitim konularında çok aktif bir şekilde çalışarak şehirde bir fark yaratmasından dolayı zamanla halkın sevgisini kazanmıştır. Halkın, öğrenci ve öğretmenlerin onu uğurlamaya gelmeleri, Gabitova'nın şehir halkı üzerindeki olumlu etkilerini göstermektedir.

Hem Bilal'in hem İlyas'ın arkadaşı olan Muhtar Avezov'la Gabitova'nın uzun yıllara dayanan tanışıklıkları, zaman içerisinde sevgiye dönüşmüştür. Özellikle Gabitova 1940 yılında Semey sürgününden Almatı'ya döndüğünde savaş ortamının ve Stalin'in yarattığı siyasi baskı ortamının etkisiyle 5 çocuğuna bakmakta zorlanmış, aile her yönden zor bir süreç girmiştir. Avezov, bu dönemde bir anlamda kendi kariyerini, hayatını da tehlikeye atarak siyasi sakıncalı görülen ve toplumca dışlanan Gabitova'ya destek olmuştur. Yine Gabitova'nın Merke sürgününde de Avezov'la Gabitova arasındaki yakınlık devam etmiştir. Avezov, bir yandan Leningrat Üniversitesinde okurken tanıştığı Valentina Nikalayevna Kuzmina ile yaptığı evliliği (Çınar, 1997) hayatının sonuna kadar sürdürmüş, öte yandan da 1943 yılında dünyaya gelen Murat'ı açıkça oğlu olarak kabul edip Gabitova'yla yakınlığını ölünceye kadar devam ettirmiştir. “Ailenin 1949'da Almatı'ya dönmesine izin verildiğinde, Avezov onlar için bir ev satın aldı ve Almatı'da düzenli olarak geçimlerini sağladı.” (Blackwood, 2016, s. 6)

Gabitova, sürgün döneminde bile Kazak dilinin gelişimi ve eğitimi üzerine aktif olarak çalışmış, alfabenin, müfredatın şekillenmesinde etkin rol üstlenmiştir. “1941'de Marksizm Leninizm Enstitüsü'nün Kazakistan şubesi ve ulusal yayınevi çalışanlarına yeni Kiril alfabesini öğretmek için bir müfredat hazırladı ve bu konuda 15 günlük özel kurslar düzenledi. Merke'deki sürgünü sırasında bile, mesleki deneyimini ve Kazak dili ve edebiyatı öğretim metodolojisini tartışmak üzere bölge pedagoji konferanslarında sunum yapmaya çağrıldı ve öğretmenler sendikasının ilçe komitesinin başkanlığını yaptı” (Blackwood, 2016, s.8). Gabitova yazılarında “Tüm bilinçli hayatımı Kazak gençliğine kendi edebiyatımı ve ana dilini öğretmeye adanmış. Evet, ben bir öğretmen, bir edebiyatçı ve yedi çocuk annesiyim” (1998, s. 106) demektedir. Kazak dili ve edebiyatına hizmet etmeyi bilinçli olarak seçtiğini dile getirmektedir. Blackwood (2016), döneminin Türkistanlı bir kadınına göre oldukça eğitimli olan Gabitova'nın pedagoğ

olarak başarılı bir kariyer yaptığını söylemekte, okul çocuklarından parti yetkililerine kadar herkese Kazak dili ve edebiyatı öğretmiş ve devlet yayınevinde editör olarak çalışmış biri olarak bu konuda otorite olarak kendini tanıtmayı başardığına dikkat çekmektedir. “Fatima Gabitova tanınmış bir okul öğretmenidir. Öğretmenlik kariyeri boyunca binlerce öğrenci yetiştirdi, eğitim reformlarına aktif olarak katıldı ve Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında yaptığı çalışmalarla ‘halk düşmanının karısı’ damgasına rağmen devlet ödülüne layık görüldü.” (Şaşkova, 2010)

Gabitova’nın Kazak edebiyatına bir diğer katkısı da ikinci eşi İlyas Jansügirov’un edebî mirasını siyasi tehlikeye rağmen muhafaza etmesi ve yok olmasının önüne geçmesidir. 1950’li yılların başında emekli olan Gabitova, ölümüne kadar kendini İlyas Jansügirov’un edebî mirasını gün yüzüne çıkarmak, yaymak için adamıştır. Kocasını ilk tutuklandığında evi aramaya gelen yetkililer İlyas’ın edebî mirasının bir kısmına el koyarken gözden kaçırdıkları bazı çalışmalarını, hayatını tehlikeye atarak koruma görevi üstlenen Fatima Gabitova, böylece Kazak edebiyatına büyük hizmet etmiştir:

İlyas’ın çalışma odasındaki tüm el yazmaları ve kitaplarını topladılar. Sadece, arşivinin bir kısmının bulunduğu büyük sarı dolap, terasta duruyordu ve üzeri keçe ve yayladan getirdiğimiz eşyalarla kaplıydı. Onu fark etmediler ve aramadılar... İşte bu arşivi uzun ve tehlikeli yıllar boyunca sakladım (Gabitova, 1998, s. 107).

Gabitova’nın içten içe umutla beklediği adalet geç de olsa tecelli etmiş, İlyas Jansügirov’un adı 1957 yılında temize çıkarak suçlu olmadığı resmi olarak kabul edilmiştir. “Fatima, onun eserlerini yayımlamak, düzenlemek, toplamak, şairin arşivini derlemek, onun hakkında makaleler ve anılar yazmak gibi yoğun bir faaliyet içine girdi. Kısacası, tek bir amacı vardı: İlyas’ın şanını yeniden canlandırmak.” (URL 1).

1968 yılında hayatını kaybeden Fatima Gabitova, yazdığı şiirleri, edebî denemeleri, makaleleri, ölümünden sonra yayımlanan günceleri, daktilo ettiği hatıraları, mektupları ve Kazak dilinin öğretimine dair yürüttüğü pedagoji çalışmalarıyla Kazak dili ve edebiyatı açısından önemli bir figür olmayı başarmıştır. Üç Kazak edibinin eşi olması sebebiyle edebiyat ortamlarını ve önemli edebî şahsiyetleri tanıma fırsatı bulan Gabitova, geride bıraktığı edebî mirasıyla, Kazak edebiyat tarihinin belirli bir dönemine ışık tutar.

Fatima Gabitova’nın Edebî Mirası

Yazar, pedagoğ ve üç büyük Kazak aydını “Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov ve Muhtar Avezov”un eşi olarak adından söz ettiren Fatima Gabito-

va, Stalinizm terörünün yarattığı zorlukları tek başına göğüslemek zorunda kalmıştır. Bütün zor şartlara rağmen her koşulda edebî ve pedagojik çalışmalarını sürdürmüştür. İç dünyasını yansıttığı şiirleri, nazım türündeki eserlerini oluştururken kaleme aldığı hatıraları, günlükleri, mektupları, makaleleri ise nesir türündeki çalışmalarını oluşturur. Eserlerine duygu ve düşüncelerini samimi bir üslupla yansıttığından onun iç dünyasına eserleri aracılığıyla ulaşmak mümkündür.

Gabitova'nın Şiir Dünyası

1998'de eserlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş “Örteñde Öngen Gül” (Ateşte Yetişen Çiçek) adlı kitapta, bazıları tek dörtlütken oluşan irili ufaklı doksana yakın şiiri yer alır. Bu şiirler incelendiğinde şu temaların öne çıktığı görülür:

Ailevi Meselelerle İlgili Yazdığı Şiirleri. Gabitova için şiir yazmak adeta kâğıt kalemlle dertleşmek, sevinçlerini, üzüntülerini her türlü iyi ve kötü duygusunu mısralara dökmek demektir. Ailevi konular, onun şiirlerinde çokça yer alır. “Közimniñ qarası ğoy eki balam, / Janımniñ jarası ğoy eki balam. / Bul kündi äldeqaşan tastar edim, / Jan jarası bolmasa eki balam. (Gözümün nuru iki çocuğum, / Canımın yarası iki çocuğum. / Bugünü çoktan terk ederdim, / Can yarası olmasa iki çocuğum. (Gabitova, 1998, s. 11). 1927 yılında henüz oğlu Azat doğmadan ve kızı Farida ölmeden önce kaleme aldığı bu şiir, onun çocuklarına duyduğu sevgiyi, mutsuz bir evliliği olduğunu ve evliliğini çocukları için sürdürdüğünü göstermektedir. Kocasını Bilal'le ciddi anlaşmazlıklar içinde olduğu yine 1927 yılında yazdığı “Sen bir paksın” mısrasıyla başlayan şiirinde çok daha açık bir şekilde görülmektedir. Bu şiirinde “Sen bir paksıñ, / Bir patşasıñ. “Sen (her zaman) masumsun / Bir padişahsın?!” diye seslendiği kocasını, dünyayı yaratan Tanrı gibi her şeye tepeden bakmakla suçlamakta ve kocasının karşısında kendini ifade edemediğini dile getirmektedir. Belki de kocasının yüzüne söyleyemediği duygu ve düşüncelerini mısralara döken Gabitova, artık daha fazla bu duruma katlanamayacağı şiirinde ifade eder. Şiirini “Jok, Bilal jan, / Oylap kara, / Men de adam balası. / Korlawıña, kirlawıña, / Sonşa köne qoymaspın. / Dünyeni sen, Bir qolıñmen — / Ustap janım tursañ da, / Seniñ askak buyrığıñmen, / Endi jüre almaspın... (Hayır, Bilal canım, / Düşün bir kez, / Ben de insanım. / Aşağılama ve kirlletmene, / Bu kadar katlanamam. / Dünyayı sen, / Tek elinle — / Tutuyor olsan bile, / Senin yüce buyruğunla, / Artık yürüyemem...)” (Gabitova, 1998, s. 12) dizeleriyle bitirir. Bu dizeler çatırdayan evliliklerinin çok uzun sürmeyeceğinin adeta habercisidir.

Çocukları Üzerine Yazdığı Şiirler. Gabitova, Kazak edebiyatının

üç ünlü edibiyle birlikteliklerinden dünyaya gelen 7 evladın annesidir. 10 yaşındaki kızı Farida'yı 1930'da, oğlu Jänibek'i de II. Dünya Savaşı'nda cephede kaybetmiş acılı bir anne olan Fatima Gabitova'nın birçok şiirinin merkezinde çocukları yer alır.

Bazen tek çocuğuna hitaben şiir yazarken bazen de tek bir şiir içerisinde bütün çocuklarına seslendiği görülür. “ ‘Jänibegim’, ‘Jänibekke’, ‘Jänibegim, sen kaydasıñ?’, ‘Jänibek Tuwralı’ ” şiirlerini oğlu Jänibek'e; “ ‘Azatqa’, ‘Palwan bilek’, ‘Azat janım, Azat janım, Azatım!’, ‘Gül Azatım, bal Azatım’, ‘Bultıldaysıñ bulbül Azat!’, ‘Jetelep kelip turmın Azatımdı...’, ‘Plaçet, plaçet - mat’ rodnaya’, ‘Qayda Azat - qayda aqımaq!’ ” şiirlerini oğlu Azat'a, “ ‘Tilek-Murat’, ‘Murat janım, sen janıma ne aytam?!’ oğlu Murat'a; ‘Ümit Awırğanda’, ‘Ümitäyim, Ümitim sen endigi’ ” şiirlerini kızı Ümit'e; “Päkentaydıñ Qısqaşa Ömir Tarihi” şiirini ise kızının ölümü üzerine kızı Farida'ya ithafen kaleme almıştır. Bu şiirleri dışında da “ ‘Kö-zimniñ qarası ğoy eki balam’, ‘Bes balam bar, bări de bal...’, ‘Balalar jas’, ‘Balalarga’ ” şiirlerinde de bazen genel olarak bazen de adlarını tek tek sayarak yine çocuklarına seslenmektedir. Görüldüğü üzere çocuklarının babaları olan Bilal Süleyev ve İlyas Jansügirov'u Stalinizm terörüne kurban veren Gabitova'nın yaşamının tek gayesi çocukları olmuştur. Kendinden çok onlar için endişelenmiş, onlara olan sevgisini, öğütlerini, ölümlerinden (Farida, Jänibek) duyduğu acıyı, hastalıklarından duyduğu üzüntüyü, çocuklarına beslediği başka duygu ve düşüncelerini mısralara dökmüştür.

Bazı şiirlerine çocuklarına beslediği sevgisi, gelecekleriyle ilgili endişeleri ve dilekleri yansımıştır. 1930-32 yılları arasında iki yıl hapis yatan Bilal Süleyev, hapisten çıkınca ailesi ve çocuklarını geride bırakarak Moskova'ya gitmiştir. 10 Temmuz 1932 tarihinde iki yaşlarında olan Azat için kaleme aldığı “Gül Azatım, Bal Azatım” şiiri, “Gül Azat'ım, Bal Azat'ım, / Kanatlarım, açılan umutlarım.” dizeleriyle başlamakta son dörtlükte Büyüyüp meslek sahibi olsan, /Sanat, bilgi arasan. /O günleri görecek miyim? /Yazgım seni böyle yazsa!” şeklinde çocuğunun güzel günlerini göremeyeceğinden endişe eden anne Gabitova, çocuğu için dileklerini sıralamaktadır.

1950 tarihli olan “Balalarğa” (Çocuklara) şiirinde babaları kurşuna dizilmiş evlatları “Azat, Ümit, İl'fa, Bolat”a seslenmekte, onların iyiliği için onurunu bir kenara bırakıp birçok şeye katlanmak zorunda kaldığını evlatlarına hatırlatarak onlardan bu fedakârlığını unutmamalarını istemektedir. “Azat, Ümit, İl'fa, Bolat - törtewin, / Sender üşin ar namısım örtedim! / Sender, sender, sender dedim men sorlı, / Osınımdı este saqta törtewiñ!” [Azat, Ümit, İl'fa, Bolat — dördünüz, / Sizin için onurumu ateşe verdim! / Sizler, sizler, hep siz dedim ben zavallı, / Bunu (asla) unutmayın, dördü-

nüz!]] (Gabitova, 1998, s. 27)

Bir annenin başına gelecek en zorlu şey olan evlat acısını ne yazık ki Fatima Gabitova iki kez yaşamıştır. 15 Ocak 1930'da ilk olarak Farida'yı kaybetmiş, oğlu Jänibek'i de 1944'te savaşta yitirerek iki kez evlat acısıyla yüzleşmiştir. 1933 tarihindeki bir şiirinde "Sevincimsin, gücüksün, / Kanadımsın, Jänibek! / Her şeyden, herkesten, / Bana daha kıymetlisin, Jänibek!" diyerek herkesten değerli gördüğü, ilk evladı Jänibek'in 1944 yılında savaş meydanından ölüm haberi gelmiştir. Oğlunun savaş meydanında ölmesi üzerine kaleme aldığı "Jänibekke (Jänibek'e)" adını taşıyan şiiri "Tuman-tuman, tuman kün, / Tumandağan bul kay kün... (Sisli sisli, sisli gün, / Bu sisle bürünen gün nedir böyle..." (Gabitova, 1998, s. 21) mısralarıyla başlamakta, oğlunun ölüm haberini alınca tüm dünyasının karamsar, belirsiz bir sis bulutu içinde kaldığını anlatmaktadır.

"Ulanım meniñ, qıranım" dizeleriyle başlayan şiiri de yine oğlu Jänibek'in ölümünün ardından yazmıştır. "Ulanım meniñ, qıranım, / Maqtanışım, perzentim. / Aq sütimdi aqtağan, / Arın bermey jan bergen, / Qandı kırğın maydanda, / Ardaqtı ulım — Jänibegim! / (Oğlum benim, kartalım, / Gururum, evladım. / Ak sütümü hak eden, / Namusunu vermeyip canını veren, / Kanlı savaş meydanında, / Şerefli oğlum — Jänibegim!) (Gabitova, 1998, s. 20)

Yaşamdan Şikâyet Eden, Karamsarlık Temalı Şiirleri. Gabitova'nın kitapta yer alan ilk şiiri 1917 tarihlidir. Sonraki şiiri ise Bilal Süleyev ile evli olduğu 1919 yılında kaleme alınmıştır. 1917-1919 arasında başka şiirleri kitapta yer almamaktadır. 1917 tarihli "Jaña tolğan şağım äli, ör tösimde kızıl alma," dizesiyle başlayan şiirinde henüz bekar bir genç kız olan Gabitova, gençliğinden güzelliğinden ve aşk mektupları aldığından bahsetmekte, bu şiirinde genç kız neşesi sezilmektedir. Bilal Süleyev'le evliliğinde aradığı mutluluğu bulamadığı, özellikle eğitim kurumları açmak için sürekli evden uzakta iş seyahatlerinde olan kocasından yeterince ilgi göremediğini düşünen Gabitova, 1919 yılında yazılmış ikinci şiirinden itibaren şiirlerinde yaşadığı hayattan şikâyet etmektedir. Çocuklarına olan sevgisini dile getirdiği birkaç şiir dışında da bu karamsarlık, umutsuzluk, mutsuzluk şiirlerinin çoğunda kendini hissettiren duygulardır. Başından mutsuz bir evlilik geçmiş, evlat acısı yaşamış, Stalinizm terörüne iki eş kurban vermiş, sürgün cezası almış, beş çocuğuyla ekonomik, toplumsal, siyasal baskılara göğüs germiş, iki dünya savaşı görmüş bir kadın olarak Gabitova'nın şiirlerinde karamsarlığın, yaşamdan şikâyet etmenin ağırlıkta olması normal bir durumdur.

"Men jaralımın, men jaralımın, / Bıyıl emes, bul «jaram» köpten, /

Eşkimge aşı almay, sır şaş aşı almay, / Örtünip, kül bop jürippin tek men.” (Ben yaralıyım, ben yaralıyım, / Bu yıl değil, bu “yaram” eskiden. / Kimseye açmadan, dertleşmeden, / Yanarak kül olan tek kişi ben.) (Gabitova, 1998, s. 16). 20 Haziran 1932 tarihli olan bu şiiri yazdığında hapisten çıkan Süleyev, Moskova’dadır; Gabitova ise Semey’de çalışarak aileyi geçindirmeye çalışmaktadır. Bundan birkaç ay sonra da resmî boşanmaları gerçekleşecektir.

Bilal ile evli olduğu dönemdeki bütün şiirlerinde hayatından bezmişlik hissedilir. 1919 tarihli “Başqardım men, burıngı hâlimnen başqardım,” (Gabitova, 1998, s. 11) dizesiyle başlayan şiirinde yazgısına lanet okumakta, akrabalarından uzakta olmaktan şikâyet etmekte, ölecek olsalar cenazelerini yıkayacak kimse bulunmadığından dert yanmaktadır.

1927 tarihli “Kün sanap qızıgı joq ötken ömir” (Gabitova, 1998, s. 11) şiirinde her geçen gün yaşamın cazibesini kaybettiğini belirtmekte hayata seslenerek, “Artık senden umudumu kestim,” demektedir. Yine 1927 tarihli “Közimniñ qarası göy eki balam,” (Gabitova, 1998, s. 11) dizesiyle başlayan tek dörtlükten oluşan şiirinde de iki çocuğunun hatırına yaşadığı hayata katlandığını dile getirmektedir.

Bilal Süleyev’le mutsuz evliliğinden sonra hayatını İlyas Jansügirov’la birleştiren ve mutlu bir evlilikleri olan Fatima Gabitova’nın belki eski yaşamışlıkları, belki Stalin döneminin baskıcı siyasi ortamının yarattığı psikoloji ile hâlâ kendisini üzen bir şeyler olduğu 22 Aralık 1933 tarihinde kaleme aldığı şu dörtlüğünden anlaşılmaktadır:

Osı küngi turmısım bal emes pe?! / Quşağımda baldan tätti jar emes pe?! / Quşağımda janım süygen jar bolğanmen, / Jüregim uwlı uwayım, zar emes pe? (Bugünkü hayatım bal değil mi?! / Kollarımda baldan tatlı bir eş değil mi?! / Kollarımda canım sevgilim olsa da, / Kalbim zehirli bir endişe ve tasa (dolu) değil mi?!) (Gabitova, 1998, s. 17). Bu şiirinde iyi bir yaşamı olmasına, sevdiği bir eşi olmasına rağmen kalbinin endişeli, üzgün olduğunu dile getirmektedir.

Stalin’in Baskı Dönemini Konu Alan Şiirler. Fatima Gabitova Stalinizm terörünün kıyımını her yönüyle yaşamıştır. Stalin’in baskı döneminde iki çocuğunun babası olan Bilal Süleyev ve ikinci evliliğini yaptığı İlyas Jansügirov sahte suçlamalarla tutuklanarak infaz edilmiştir. Gabitova, oğlu Bolat’ı kocası İlyas hapisteyken dünyaya getirmiş; İlyas, oğlunu sadece bir kez hapiste görmüştür. Beş çocuğunun babaları İlyas ve Bilal’in öldürülmesi dışında Fatima Gabitova da NKVD’nin baskılarına, sorgulamalarına maruz kalmış, sürgün cezasına çarptırılmıştır. Kocasının halk düşmanı olarak ceza almış olması ve kendisinin siyasi sürgüne çarptırılmış

olması sebebiyle o dönemin siyasi baskı ortamında toplumdan dışlanmış, tanıdıkları Gabitova'ya sırt dönmüştür. Şiirlerinde ve yazılarında tanıdıklarının kendisinden uzaklaşmasını, uğradığı toplumsal dışlanmayı anlatır. 1937 tarihli “Barlıq dos kayırılmaq qaştı bugün...” (Bütün dostlar dönmeden kaçtı bugün) (Gabitova, 1998, s. 22) mısrasıyla başlayan şiir, eşinin tutuklanması üzerine maruz kaldığı toplumsal dışlanmayı konu almaktadır. Dost bildiklerinin kendisinden yüz çevirmesini konu alan başka şiirleri de vardır.

Gabitova'nın sürgün cezası alması, toplumsal dışlanmaya uğraması, siyasi suçlu damgası sebebiyle iş bulmakta güçlük çekmesi ve ekonomik sıkıntılar yaşamaları...bütün bunlar göstermektedir ki Stalin'in baskı döneminin kurbanları, sadece idam cezasına çarptırılan masum aydınlar değildir. Alınlarında “halk düşmanının yakını” etiketi taşıyan Stalin mahkumlarının aileleri de Stalin'in baskı döneminin kurbanlarıdır.

Yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen korkusuzca zorluklara direnen, tehlikeli olmasına rağmen eşinden geriye kalan arşivi yıllarca muhafaza eden Fatima Gabitova, Stalin'in baskı döneminin en çok hissedildiği 1937-38 yıllarında bile yaşananları eleştiren şiirler kaleme almaktan çekinmemiştir. 1937 tarihli “Kara tün, dünye jüzin tuman basqan...” (Kara gece, yer yüzünü sis kaplamış,) (Gabitova, 1998, s. 22) şiirinde baskı dönemini, kara bir geceye benzetmektedir. 1938 yılında Semey'de kaleme aldığı “Kandı jel mın toğız jüz otız jeti, / Aydahar tügin tigip, zärin tökti. / Ormı tolmas san suñqar qanat qaqtı, / Eriksiz uşqan olar qayda ketti?!..” (Kanlı rüzgâr bin dokuz yüz otuz yedi, / Ejderha tüylerini dikti, zehrini döktü. / Yerleri doldurulamayacak kartallar, / Mecburen kanat açılar, nereye gittiler?!) bu dörtlük açıktan rejim eleştirisidir. Zehrini saçan ejderhanın Stalin olduğu anlaşılmaktadır. Yeri doldurulamayacak kartallar da Stalin'in katlettiği aydınlardır. Sadece Stalin'in ölümünden sonra değil, baskının en güçlü hissedildiği dönemde rejimi eleştiren şiirler kaleme alması onun cesaretini göstermektedir.

Şiirin başında “1937 yılındaki baskılar ve trajediler için” notunu düştüğü “37- Jılğa” (37. Yıl İçin) şiirinde “Eri eriksiz, qatını bos, / Ekewi de aydawda... / Qayırıldı qol, kürmeldi til, / Barlığı da baylawda. Esten ketpes eser jıldı / Aljasıp kim umıttı... Ormı tolmas san bozdaqtı / Malğun etti, jer juttı». (Erkeği mahkum, kadını serbest /İkisi de sürgünde.../Büküldü kollar, bağlandı diller,/ Hepsi de esarete./ Hafızadan çıkmaz o baskı yılı,/ Kim aklını yitirmeden unutabilir ki.../ Yeri dolmaz nice yiğitleri,/ Melunluk yaptı, toprak yuttu.) (Gabitova, 1998, s. 31)

Gabitova'yı çok sevdiği eşi İlyas'tan Stalinizm terörü ayırmıştır. Bir-

çok siyasi tutuklu çoktan kurşuna dizilse de ailelerine yakınlarının akıbetiyle ilgili sağlıklı, net bilgi verilmemiştir. Örneğin Gabitova ve onun gibi kocalarının akıbetini öğrenmek için bekleyen kadınlara kocalarının 10 yılına Sibirya'ya sürgüne gönderildiği söylenir (Gabitova, 1998). Böylece Gabitova'nın içinde acaba bir gün döner mi umudu hep yeşil kalmıştır. Stalin'in ölümünden sonra siyasi tutukluların kurşuna dizildiği, ailelerine bildirilmiştir. Gabitova da eşi İlyas'la ilgili "geri döner umudunu" hep içinde yaşatmış, dönmeyenlerin akıbetleri artık ortaya çıkmaya başlayınca 1955 yılında 18 yıllık bekleyişini şu şekilde dile getirmiştir:

"...Jadırap jaz kelse de... Kañqıldap qaz kaytsa da... Kayrılıp İlyas qaytpadıñ — On segiz jıl kütsem de... (Neşeli yaz gelse de.../ Gaklayıp öten kazlar dönse de.../ İlyas geri dönmedin, /On sekiz yıl beklesem de...)

Diğer Temalar. Kendi yaşantısını şiirleştiren Gabitova'nın şiirlerinde, karamsarlık, ailesi, çocukları, Stalinizm terörü gibi konular ağır basmaktadır. Bu konulara ek olarak eşlerinin ünlü edebiyatçıları olması sebebiyle edebî çevreyi yakından tanıyan, üstelik kendisi de edebî konularda yazılar yazan bir kişi olarak Fatima Gabitova'nın şiirlerinde edebî şahsiyetlere ve konulara dair şiirler de yer alır. Kazak edebiyatının ünlü ismi Abay için "«Abay» Tuwralı" (Abay Hakkında) şiirini; şair Aqan Seri Qoramsaulı için de "Seri Aqan - aqındardıñ ağası dep" (Seri Aqan — şairlerin ağabeyi deyip) şiirini yazmıştır. Kitapta Muhtar Avezov için yazılmış şiirler de vardır. Bu şiirlerin üçünün başlığında Muhtar Avezov'un baş harfi olan sadece "M" harfi kullanılsa da içeriğe bakıldığında kısaltılan ismin Muhtar Avezov olduğu anlaşılmaktadır. "M-ğa" (M'ye) başlığını taşıyan şiirlerin biri Muhtar Avezov'un ölümü üzerine kaleme alınmıştır. Şiirin içeriğinden Fatima Gabitova'nın Muhtar Avezov'un -muhtemelen resmî eşi olmaması sebebiyle- cenazeye katılamadığı, ölüm haberini duyunca bayıldığı ve oğulları Murat'la ilgili Avezov'un "beni gururlandırdın" dediği şeklinde bilgiler yer alır. Şiirin başında "Gidemedim: Göremedim, Ölemedim ben" şeklinde bir not vardır. "Kömgende seni jerge bara almadım, / Jansız qalğan jisimindi köre almadım, / Estigende qazañdı talıp edim, / Qanşa qasiret şeksem de öle almadım. / Ayawlı, ardaqtı jan, asıl zatım! / Saqtalıptı otız üş jıl jazğan xatıñ. / Sen esime tüskende uwanışım — / «Maqtanışım» — dewşi ediñ, jan Muratıñ. (Seni toprağa verirken gidemedim, / Cansız bedenini göremedim, / Duyduğumda öldüğünü bayıldım, / Ne kadar acı çeksem de ölemedim. / Kadirli, şerefli can, asil insan! / Yazdığın mektuplar otuz üç yıl saklanmış, / Sen aklıma geldiğinde kıvancım—/ 'Beni gururlandırdın' derdin, sevgili Murat'ın." (Gabitova, 1998, s. 36).

Farklı zamanlarda Muhtar Avezov'a hitaben yazılmış "M-ğa" (M'a) başlığını taşıyan üç şiir haricinde, "Tağı Soğan" (Yine Ona) ve "Kök Kostyumge" (Mavi Takım Elbiseye) şiirleri de Avezov'a yazılmıştır. Günceler-

de Avezov'un Fatima Gabitova'yı son ziyaretinde mavi takım elbisesiyle geldiği ve oğlu Murat'ın babasının ölümünden sonra bu elbiseyi alıp eve getirdiği şiirin de bunun üzerine yazıldığı bilgisi yer alır. Böylece Fatima Gabitova'nın şiirleriyle birlikte hatıra ve güncelerinin paralel şekilde okunmasının eserleri daha anlaşılır kılacağı da ortaya çıkmaktadır.

“B...ğa” (B...’a), “B.T-ke” (B.T’ye) adlı şiirlerinde isimler yine açıkça yazılmamış olmasına rağmen bu kişilerin de edebiyat çevresinden şahsiyetler olması mümkündür. “B.T”ye hitaben yazılmış şiiri 1955'te kaleme alınmıştır ve bu şiirden anlaşılmaktadır ki 1930'lu yıllardan beri tanıdığı çevresinden birileri yine Fatima Gabitova'ya yirmi yıllık aşkını itiraf etmiş, fakat karşılık alamamıştır.

Edebiyat dünyası üzerine yazdığı bir diğer şiiri de “«Abay» Romanına” adını taşıyan şiiridir. Bunun dışında Fatima Gabitova'nın doğa konulu pastoral tarzdaki tek şiiri “Akatsiya Güline” (Akasya Çiçeğine) adlı şiiridir. Bunun dışında 1963 yılında oğlu Murat'la doğup büyüdüğü, gençlik yıllarını geçirdiği yerlere yaptıkları seyahatten sonra Kapal kasabası ve Aksu ilçesi için “Kapal” ve “Aksu” adlı şiirleri yazmıştır.

Gabitova'nın Hatıra ve Güncelerindeki Dünya

Gabitova'nın Kazak edebiyatına en büyük katkılarından biri şüphesiz ki kocası İlyas Jansügirov'dan kalan edebî mirası, arşiv belgelerini ve mektuplarını koruyup, Stalin'in siyasi baskı döneminde yok olmasının önüne geçmesidir. Aynı zamanda Gabitova'nın kendi çalışmalarından oluşan zengin bir külliyat bırakmış olması da onun Kazak edebiyatına sunduğu bir diğer katkıdır. Kendisi Tatar asıllı olmasına rağmen döneminin parmakla gösterilen Kazak dili ve edebiyatı pedagogu olarak adından söz ettirmiş olan Gabitova, eserlerinin neredeyse tamamını Kazakça kaleme almıştır. Blackwood (2016), elli yıla yayılan otobiyografik yazıları, mektuplar, şiirler, denemeler, makalelerden oluşan edebî mirasına dikkat çekerek ve bunların bir kısmının el yazısıyken diğer bir kısmının ise daktilo edilmiş olduğunu belirtir. Bazılarını açıkça yayma veya yayımlama amacıyla, bazılarını ise çocukları ve kendisi için düzenleyip, kaleme almıştır, der.

Günceler (günlükler) tarihî olayları ve dönemleri aydınlatma özelliği taşırlar. Yazarın içten bir üslupla kaleme aldığı, duygu ve düşüncelerini paylaştığı günceler, yazarın iç dünyasının kapılarını okurlarına açmanın yanında, yaşadığı dünyanın kapılarını da açar. Böylece yazarın duygu ve düşüncelerine yön veren ortamı, dönemin gelişmelerini güncelerden takip etmek mümkün olur. Yazar ve şairler bulundukları devirden, çevreden ayrı düşünülemez. Günceler vasıtasıyla yazarların çevreleri ve dönemleri hakkında yazarın gözünden bilgi sahibi olmak mümkündür.

İyi kaleme alınmış, dönemindeki tarihî gelişmeleri gözlemleyen, analiz eden günceler bir anlamda tarihî belge özelliği taşırlar. Fatima Gabitova'nın kaleme aldığı günceleri de birer tarihi belge olarak değerlendirilecek özelliklere sahiptir. Gabitova'nın güncelerinde okurlar, bir yandan Gabitova'yı tanıırken diğer yandan dönemin edebiyat çevrelerini ve Stalinist baskı dönemini gözlemlerler. Onun kaleme aldığı yazılar, Stalin'in baskı döneminin tarihsel belgeleri gibidir. "Gabitova'nın yazıları, ister ev muhasebesiyle dolu defterlere not edilmiş günlük kayıtları, ister özenle daktilo edilmiş anı niteliğindeki denemeler olsun, Kazakistan'da yaşanan Stalinizm döneminin oldukça incelikli bir resmini sunmaktadır." (Blackwood, 2016, s. 1)

"Yirminci yüzyılın ilk yarısının dönüm noktası olan trajik olayların arka planında geçen Fatima Gabitova'nın hayatı, gerçekten görkemli. Bu, bir yandan totaliter rejimin zulmünü ve insanlık dışılığını, diğer yandan onun kurallarına uymayan ve ezilmeyen bir kişinin baş döndürücü gücünü ve manevi güzelliğini gösteren zorlu bir dönemin canlı bir kanıtıdır" (Şaşkova, 2010). "Gabitova yazmayı baskıya bir yanıt, Stalinist terörde kaybettiklerini koruma ve tarihsel hafızayı aktif bir şekilde şekillendirme aracı olarak kullanmıştır. Bunu yaparken Sovyetliği ne tamamen reddetmiş ne de tamamen benimsemiştir" (Blackwood, 2016, s. 1).

Amanhan (1998), Fatima Gabitova'nın geride bıraktığı günce, hatıra, mektuplarının edebiyat tarihi açısından önemine dikkat çekmekte ve Stalin döneminde siyasi baskıya rağmen korkup bunları ortadan kaldırmayıp günümüze ulaştırmasını bir kahramanlık olarak nitelendirmektedir. "Fatima Gabitova'nın bilinmeyen kahramanlıklarının sayısı oldukça fazladır. Zor ve sıkıntılı günler geçirmesine rağmen, Ahmet Baytursinov, Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov, Muhtar Avezov, Säken Seyfullin, Beyimbet Maylin ve Oraz Jandosov gibi aydınların sosyal ve siyasi çevreleriyle ilgili, o dönemin farklı koşullarına dair öğretici bilgiler bırakması insanı bir kez daha hayrete düşürür." (Amanhan, 1998, s. 8).

"Süleyevlerin evinde hayat kaynıyordu. Sürekli olarak farklı insanlar gelir giderdi" (Omarova, 2022). İlk eşi gibi, ikinci eşi de ünlü bir edebiyatçı olduğu için ikinci evliliğinde de yine edebiyat dünyasının seçkin isimlerini ağırlamış olan Gabitova, günce ve hatıralarında evinde ağırladığı bu isimlere dair önemli bilgiler aktarır. Amanhan'ın yukarıda saydığı isimler haricinde de Jambıl, Gabbas Toğjanov, Maksim Gorkiy, Başkurdistan yazarlarından Mäjit Gafuri... gibi önemli daha nice isimler Gabitov'ın edebî yazılarında meraklılarıyla buluşur.

Fatima Gabitova, yüksek eğitimli, döneminin öncü kadınlarından biri olmasının yanında güzelliğiyle de dikkat çekmekte, sadece eşleri Süleyev,

Jansügirov, Avezov değil başka isimlerin de hayranlığını kazandığı yazılarından anlaşılmaktadır. Evlerine gelen misafirlerden biri, yaşça Gabitova'dan hayli büyük olan Ahmet Baytursinov'dur. Gabitova yazılarında Baytursinov ve ailesinin ziyaretinden, yapılan edebî sohbetlerden ayrıntılı olarak bahseder. Baytursinov'u da kendine hayran bıraktığı Muhtar'la ilgili kaleme aldığı hatırasına yansımıştır. Muhtar'ın yazdıklarını okumayı sevdiği için defterlerini okuduğunu, bir gün "Tağdır qalap egerde... / Jüz köz berse kudiret,/ Jüzi de sizge qarar edi!" (Eğer kader dilerse... / Kudret yüz göz verse, / Yüzü de size bakardı!) dizelerine denk geldiğini anlatır. Dizelerdeki derin anlam Muhtar'ın dikkatini çekerek duraksamasına neden olmuştur. Bu dizelerin kime ait olduğunu sorunca Gabitova, önemli değil, yaşlı biri yazdı, dese de Muhtar'ın içi rahat etmemiş, gelip gidip sorarak bu dizelerin 1928 yılında Süleyev'in misafiri olan Ahmet Baytursinov tarafından defterine yazıldığını itiraf etmek durumunda kalmıştır (Gabitova, 1998).

"Bireyin duygu ve düşüncelerinin yanında günlük yaşantısı, deneyimleri, izlenimleri veya kişisel zevkleri hakkında da bilgi veren günlük, kişinin kendini ifade etme yollarından birisi olarak karşımıza çıkar. Anıların ve deneyimlerin saklanıp korunması için fırsat sağlayarak geçmiş ve geleceğe ışık tutar." (Yazbahar ve Çelik, 2023, s. 335). Bilindiği üzere Gabitova Kazak edebiyatın 3 ünlü isminin eşi olmuş, eşleri vasıtasıyla birçok edebiyat ortamına girerek ünlü birçok ismi yakından tanıma imkânı bulmuştur. 1934 yılında SSCB Yazarlarının I. Kongresi düzenlendiğinde, Moskova'ya İlyas'la birlikte gittiğini belirten Gabitova (1998), oradaki edebiyat toplantıları, edebî sohbetler hakkında da değerli bilgiler sunar. Gorkiy ile oradaki toplantılarda ilk kez karşılaşmış, sonrasında da Gorkiy'in yazlığında onun özel konuğu olarak ağırlanmışlardır. Gabitova'nın gözlemleri, aktardığı hatıralar, dönemin edebiyat ortamları, ünlü şair ve yazarları hakkında geçmiş ve geleceğe ışık tutmaktadır.

Gabitova'nın günceleri, aynı zamanda onun kaleme aldığı hatıralarının temelini oluşturur. Bu yazılarının en önemli taraflarından biri de Stalinizm terörünün aydınlar ve aileleri üzerinde bıraktığı yıkımı ve toplumun bu süreçte nasıl davrandığıyla ilgili bizzat bu terörün kurbanı olmuş birinin ağzından yazılmış olmalarıdır. Gabitova, o dönemde yaşadıklarını, düşüncelerini, duygularını kâğıda dökmüş, gelecek nesillerin Stalinizm terörünün bir kurbanın gözüyle görmelerine imkân sağlamıştır.

Gabitova, eşi İlyas'ın tutuklanmasından sonra eşi ve kendi başına gelenleri ayrıntılarıyla günceleri ve hatıralarında anlatır. Eşi ve 13 yaşındaki oğlu hapiste olan Gabitova da sorgulamalardan geçer. Sorgulamalar sonunda Gabitova, hiçbir suçu kabul etmemesine rağmen kendisine işleme-

diği suçları kabul ettiğine dair bir itirafname imzalatılmaya çalışılmıştır. İtirafnameyi okuyan Gabitova'nın kafasındaki bütün şüpheler aydınlanmış ve kendi başına gelenden hareketle cezaya çarptırılan diğer kişilerin de masum kurbanlar olduklarını tüm netliğiyle anlamıştır. Onun bu olay üzerine günlüğüne kaydettiği şu satırlar, tarihi gerçekleri açığa çıkarmaktadır:

“İlyas! Can yoldaşım İlyas! Bu köpekler boşuna yaktılar, boşuna yandın, canım!” diyerek feryat edip ağladım. ...Doğrusunu söylemek gerekirse, ben de bu kadar sürgün edilip, yaşanan siyasi duruma bakarak “acaba gerçekten bir şey mi var?” diye şüpheden tamamen uzak değildim... Hiçbir suçu olmadan bu kadar insanın cezalandırılması, bazılarının idam cezası alması akıl alır gibi değildi... Şimdi ise bu huzursuz edici karmaşa perdesi bir anda aralandı ve birçok masum insanın haksız yere cezalandırıldığı kendiliğinden ortaya çıktı. Hıçkırıklarına engel olamayıp kendimi zapt edemeyip içim parçalanarak ağlamaya devam ettim. Bu düzen, ne kadar acımasızmış (Gabitova, 1998, s. 62-63) !

Gabitova'nın başındaki tek problem sürgüne çarptırılması değildir. Toplumsal yalnızlık, yaşadığı bir diğer problemidir. Siyasi baskının yarattığı korku ortamından dolayı tanıdıklarının kendisine sırt dönmesi ve toplumdan dışlanmasına dair kaleme aldıkları, o dönemin toplumuyla ilgili önemli sosyolojik veriler sunmaktadır. Semey'deki sürgünü için tren istasyonuna gelen Gabitova'nın güncesine yazdığı “İstasyon insan doluydu. Tanıdıklar da vardı ama sadece selamlaşıyorduk, hâl-hatır sormuyorduk. Tanıdıklarımın benimle samimi bir şekilde konuşmaktan korktuğunu biliyorum; bu yüzden yalnızca selamlaşıyor ya da görmezden gelerek geçip gidiyorum” (1998, s. 63). Tanıdıklarının çekimser tavırlarını, görmezden gelmelerini büyük bir anlayışla karşılayan Gabitova, onları zor durumda bırakmamak için kendi de onlarla sohbet etmekten kaçınmaktadır. Gabitova, sürgün döneminde ve 1940 yılında Almatı'ya dönüşünde tanıdıklarının arayıp sormamasının zamanla ne denli içine oturduğunu, dost bildiklerinin uzaklaşmasının yarattığı hayal kırıklığını sadece yazılarından değil, şiirlerinde de dile getirir.

Dökeyev, Stalinist baskıdan zarar gören bireylerin bile Sovyet bakış açısıyla düşünüp yazdıklarını ifade eder ve bu yönüyle Fatima Gabitova'nın yazılarının farklı olduğunun altını çizer: “Fatima Gabitova'nın yazıları, Sovyet anlayışından farklıydı ve çok daha geniş bir yelpazeyi kapsıyordu. Stalin döneminin tüm zorluklarını yaşamış ve suçlanmış olmasına rağmen, yazılarında bu dünyevi meselelerden uzak, özgür bir iç dünya görülür. İşte bu, onun en belirgin özelliklerinden biridir.” (Dökeyev, 2017).

Fatima Gabitova, Sovyetler Birliğinde yaşayan altı çocuk annesi bir kadın olarak kendi vatani tarafından kurban edilmesini mart 1951'de şu

sözlerle tarihe not düşer: “Ben—Vatanımın kurbanı... Altı çocuk annesi, Sovyetler Birliği’nde yaşıyorum. Vatanım—Sovyetler Birliği. (Gabitova, 1998, s. 145).

Sonuç

Kazak edebiyatının üç büyük isminin eşi olması sebebiyle adından söz ettiren ve kendi edebî kişiliği gölgede kalan Fatima Gabitova, kaleme aldığı şiirleri, edebî makaleleri, çevirileri, günce ve hatıralarıyla kendisi de Kazak edebiyatına katkılar sunan bir isimdir. Gabitova’nın yaşamı, edebî kişiliği ve eserleri, dönemin toplumsal ve siyasi dinamiklerini anlamak için değerli bir bakış açısı sunar.

Gabitova, Çarlık Rusya döneminin sona erip Sovyetlerin kuruluşuna tanıklık etmenin yanında, Stalin devrinin baskı dönemini de yakından tecrübe etmiştir. Yaşadığı dönemin siyasi çalkantıları, tarihî hadiseleri onun acılı bir hayat yaşamasına yol açarken bir yandan da bu acılarını yazıya dökmüştür. Onun kaleme aldığı şiirleri, tuttuğu günceleri, hatıraları bir yandan yaşadığı acılı hayatı gözler önüne sererken diğer yandan tarihi bir döneme ışık tutmakta, kendi hayatının yanında önemli edebî şahsiyetler hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Gabitova, başta Bilal Süleyev, İlyas Jansügirov ve Muhtar Avezov olmak üzere bizzat yakından tanıma fırsatı bulduğu, dönemin başka yazar ve şairleri hakkında da yazılarında önemli bilgiler verir. Eşleri Kazak edebiyatının önemli şahsiyetleri olması sebebiyle kendisi de birçok edebiyat ortamında bulunmuş hem Kazak edebiyatının hem de başta Gorkiy olmak üzere Rus edebiyatının önemli şahsiyetlerini bu toplantılarda tanımıştır. Kaleme aldığı yazılarında bu edebiyat ortamlarından, edebî sohbetlerden bahsetmekte, 20’li-30’lu yılların edebî ortamlarını yazılarına yansıtmaktadır.

Onun günceleri ve daktilo ettiği hatıralarının bir diğer önemli tarafı, Stalin döneminin yarattığı devlet terörüne ışık tutmasıdır. O, iki eşini de bu teröre kurban vermiş, halk düşmanının karısı damgasıyla sürgün edildiği yerlerde dışlanmış, iş aradığı kapılar yüzüne kapanmış, beş çocuğuyla ortada kalmış acılı bekâr bir anne olarak Stalin döneminin bütün baskılarını, zorluklarını iliklerine kadar bizzat yaşamıştır. Böyle bir tecrübenin neticesinde onun bu dönemle ilgili yazdığı günceler ve hatıralar hatta şiirler, bir devre tanıklık etmekte, devlet eliyle yaratılan baskı ve ölüm çemberini, bu çemberin içinde kalan halkın tepkilerini, acılarını ve davranışlarını tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Onun kaleme aldığı eserler Stalin’in baskı dönemine birer kapı aralamakta, sadece tarihçilere değil, psikologlara, sosyologlara, edebiyat tarihçilerine de değerli bir malzeme sunmaktadır.

Fatima Gabitova'nın lirik tarzda kaleme aldığı şiirler, onun yaşanmışlıklarının ürünleridir. O şiirlerinde acılı hayatını, duygularını, düşüncelerini kısacası “kendini” anlatır. Bu sebeple şiirleri lirik olmasının yanında realist bir üsluptadır. Bir anlamda şiir yazmak, onun terapisi. Belki de kimseyle paylaşmadığı duygularını, çocuklarına olan sevgisini, yaşadığı zorlukları kalem ve kâğıtla paylaşır.

Fatima Gabitova, aldığı yüksek eğitimle, entelektüel hayat tarzıyla, güzelliğiyle dikkatleri üzerine çeken dönemin birçok yazar ve şairini kendine hayran bırakmış bir isimdir. Başta eşleri olmak üzere başka şairlere de ilham vermiş, adına şiirler yazılmıştır.

Siyasi baskı ortamında başına bir şey geleceğinden korkup elindeki belgeleri yok eden birçok kişinin aksine o, eşi İlyas Jansügirov'dan kalan arşivi, edebî mirası, uzun yıllar saklayıp koruyarak edebiyat adına önemli bir iş yapmıştır. 1950'den itibaren bu arşiv üzerine çalışmış, arşivi derleyip düzenlemiş ve 1957 yılında İlyas'ın adının temize çıkmasından sonra da bu edebî mirası yayımlamak ve yaymak için uğraşmıştır. Edebî konularda yazdığı makaleleri, çevirileri, folklor derlemeleri, mektupları, şiirleri ve bir döneme ışık tutan günce ve hatıraları ile Fatima Gabitova, Kazak edebiyatında adından söz ettirmeyi başarmıştır.

Etik Komite Onayı: Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek: Araştırma için herhangi bir mali destek alınmadı.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this research.

Funding: This research received no external funding.

Conflicts of Interest: The author declares no conflicts of interest in this study.

Kaynakça

- Amanhan, Ä. (1998). Ölmes ömir, öşpes ğumır. *Örteñde Öngen Gül*. Atamura
- Blackwood, M. A. (2016). Fatima Gabitova: Repression, subjectivity and historical memory in Soviet Kazakhstan. *Central Asian Survey*, 36(1), 1-18.
- Çınar, A. A. (1997). Muhtar Avezov ve sanatının kaynağı. *Bilig*, 5(Bahar), 11- 19.
- Dökeyev, B. (2017, 17 Mart). *Keñes äyeliniñ kalıbına sıymağan Fatima Gabitova*. Central Asian analytical network. <https://www.caa-network.org/archives/9079>
- Gabitova, F. (1998). *Örteñde öngen gül: Ölender, proza, estelikter, kündelikter, khattar, pikirler; oylar*. Atamura.
- İmangazinov, M. (1998). Aruw äyeldiñ jan sırı. *Örteñde öngen gül*. Atamura
- Januzakova, M. (Haz.) (2010). *Fatima: Dnevnik, vospominaniya, stikhi, stat'i, interv'iyu*. Jibek Joli.
- Omarova, A. (2022, 26 Ekim). *Obojyonnaya Vremenem*. Checkpoint. <https://www.check-point.kz/publication?id=742>
- Oñgarova, M. (2012, 26 Temmuz). *Üş arıstın jubayı bolğan Fatima*. Massaget. <https://massaget.kz/negeli-mir/ush-aryistyin-jubayyi-bolgan-fatima-3165/>
- Şaşkova, L. (2010, 26 Ekim). *Fatima Gabitova: jizn' - legenda*. Kazakhstanskaya Pravda. <https://nomad.su/?a=15-201010260014>
- URL 1: https://alash.semeylib.kz/?page_id=2333&lang=ru (Alash Semey Kütüphanesi, Abay Bölgesi Kültür, Dil Geliştirme ve Arşiv İşleri Dairesi'ne bağlı Belediye Devlet Kurumu) (Erişim tarihi: 11.12.2024)
- Yazbahar, Z. ve Çelik, A. (2023). Bir uyumsuzun notları: Tomris Uyar'ın güncelerine yansıyan çocukluk ve gençlik hatıraları. *Mavi Atlas*, 11(2), 335-348.

Extended Summary

Fatima Gabitova was the wife of three prominent figures in Kazakh literature—Bilial Suleev, Il'ias Dzhangugurov, and Mukhtar Auevov—and was referred to as their muse. However, Gabitova deserves a place in the history of literature not just as a muse but also for her lyrical poems, literary criticism articles, diaries, memoirs, and artistic translations. She had the opportunity to meet many writers and poets of her period face-to-face due to her constant presence in literary environments, both as a result of her husbands' influence and her own literary works. She made significant contributions to the history of literature with the information she conveyed about these literary milieu and literary figures in her diaries and memoirs.

Diaries and memoirs open a window for readers into the author's own life and literary personality, as well as the living conditions of the period she lived in. Through the window opened by Gabitova's diaries and memoirs, readers have the opportunity to explore the literary circles of the 1920's and 1930's and witness the destruction caused by Stalinist terror. All three of Gabitova's husbands were victims of Stalinist terror. Her first husband, Bilial Suleev, was first arrested and imprisoned between 1930 and 1932 on charges of nationalism, and he was later arrested again in 1937 and executed by shooting in the same year. Her second husband, Il'ias Dzhangugurov, was arrested in 1937 during the period of political repression and sentenced to death in 1938. Her later life partner, Mukhtar Auevov, was also arrested in 1930 but released in 1932. Gabitova's diaries and memoirs underlight that the victims of Stalinist terror were not limited to intellectuals who were arrested and sentenced to death; their families also suffered as political and social victims. After the execution of her husband, Gabitova was left with five children and she was sentenced to exile, enduring an extremely difficult life with her children. The social exclusion caused by political repression was clearly manifested in Gabitova's life. In this oppressive environment, Gabitova faced significant challenges in finding a job, and her friends turned away from her out of fear that associating with her might endanger them. Struggling with these difficulties on her own, Gabitova illuminates the social effects of Stalinism in her diaries.

Although many writers were victims of Stalinism, they often remained unable to detach themselves from the socialist perspective and their works reflected socialist feelings, thoughts, and ideologies. Gabitova, however, distinguished herself from other writers in this respect. Her writings contained neither praise for socialism nor against it. She wrote about her inner self with complete objectivity, essentially pouring her emotions and thoughts into her writings. She authored nearly 90 poems, both long and short. In these poems, she expressed her feelings, thoughts, and experiences—in short, she expressed herself.

Since Fatima Gabitova depicted her own life in her poems, themes of pessimism, hopelessness, and complaints about life were prominently featured. Given her painful life, it is natural that pessimism dominates her poetry. She also wrote poems addressing her children and family issues. Sometimes, she directed

her poems to a specific child, while at other times, she addressed her children collectively. Naturally, she also composed poems about the terror of Stalinism and political repression, which were the source of much of her suffering. Her courage is evident in her ability to write poems criticizing political repression not only after Stalin's death but also during the years of its most intense impact.

Another significant contribution of Gabitova to Kazakh literature is her preservation of the literary heritage and archives of her husband, Il'ias Dzhansugurov, despite political pressures to destroy them. Instead, she safeguarded this legacy and ensured its transmission to future generations. Particularly after Dzhansugurov's name was cleared in 1957, Gabitova dedicated all her energy to uncovering, publishing, and disseminating her husband's literary legacy.

This study is composed of two parts. In the first part, Gabitova's life is examined, and the circumstances influencing her literary personality are elaborated on. In the second part, her works in verse and prose are analyzed with respect to their content. The article focuses on Fatima Gabitova's life, her role as a source of inspiration for three prominent Kazakh poets, her own literary works, and the depiction of life realities reflected in her poems and prose writings.